

TE, RONGYOS ÉLET!..

Bacsó Péter új filmje

Dramaturg: Szász Péter

Zene: Vukán György

Fényképezte: Andor Tamás

Szereplők: UDVAROS DOROTTYA

Bezerédi Zoltán

Szacsvay László

Rubold Ödön

Kern András

Lukács Margit

Turay Ida

Körmendi János

Gáti József

Óze Lajos

TE, RONGYOS ÉLET!...

... mitől tudsz olyan édes lenni, mint a méz?!

MAFILM Dialóg Stúdió, 1983

Bemutató: 1984 február 16.

tiszatáj

1984. FEBR. * 38. ÉVF.

2

Illyés

Gyula

kiadatlan drámája, a Kiegyezés;
Csorba Győző, Horgas Béla,
Simai Mihály, Tornai József versei;
Vargyas Lajos búcsúja Martin

Györgytől;

Móra-

levelek

Supka

Gézához

Búcsú Martin Györgytől

Ismét elvesztettünk valakit, akire szükség volt, akire még sokáig szükségünk lett volna, s aki betöltetlen űrt hagy maga után. Akinél még az a vigasztalásunk sincs, hogy egy hosszú élet után, sikerekkel és elismeréssel övezve, az élet elérhető teljességét megélve távozik körünkéből. Váratlan és megdöbbentő távozása alig valamivel túl „az élet útjának felén” fosztotta meg őt és bennünket terveinek megvalósításától, megkezdett munkáinak befejezésétől, a tőle méltán várt beteljesedéstől.

Hogy mitől fosztott meg, az azon látszik világosan, amit már eddig megvalósított. Ami egy tudós élet teljesítményének nem csak hogy elég, hanem akkora, hogy csak kiemelkedő kivételeknek életművében valósul meg. Egy tudományozatot teremtett meg: a magyar tánc kutatást. Igaz, nem egyedül: volt néhány társa, akikkel együtt indult, s akik osztoztak vele a megoldandó feladatok kidolgozásában. Igaz, előtte is járt valaki, amint Bartók és Kodály előtt is járt Vikár Béla; ő előtte is volt Molnár István, akitől a néptánc kutatására ösztönzést kapott, s akinek iskolájában a néptánc mozgáskultúráját aktív táncosként elsajátította. De senki sem volt olyan megszállottja a kutatásnak, mint ő, és senkinek a munkája nyomán nem bontakozott ki az eredményeknek olyan gazdagsága, mint az ő keze nyomán.

Mindenekelőtt összegyűlt az egész magyar nyelvterület tánc kincse. Ma már nincs olyan népcsoportja a magyarságnak, ahonnan ne rendelkezne gazdag gyűjteményekkel az élő tánc hagyományból. Sőt, alig van olyan községe az országnak, amelyben még van valami nyoma az egykori táncéletnek, ahol ne járt volna tánc kutató. Majdnem azt mondtam, s joggal mondhattam volna: ahol nem járt Martin György. Mert szinte hihetetlen még a magyar népzene kutatás fanatikusaik példája után is, mennyi időt és energiát áldozott Martin annak, hogy amit még megtalálhatunk a magyarság egykori gazdag tánc hagyományaiból, azt megmentse a tudomány és a közművelődés számára. A Dél-Dunántúltól Szatmárig, a Sárkőztől és a Dráván túli, szerémségi magyar szórványoktól a Zoborvidék eldugott falvaiig, palócoktól Kalocsáig és a déli Tisza-vidékig mindenütt járt, és mindenütt felkutatta a tánc emlékeit még akkor is, ha azok már nem is éltek a fiatalság mindennapi életében, csak egy-két öreg tudta felidézni az egykori múltat; vagy ha ki kellett mennie a falu szélére, a legelesebb, általa annyira szeretett cigányokhoz, hogy a magyarság 16. századi fegyvertáncainak máig élő emlékeit vehesse mozgóképre és hangszalagra. De talán mindennél nagyobb áldozatot jelentett erdélyi, moldvai gyűjtése, ahol a hatóságok jóindulatát sem tudhatta maga mögött. Ha Martin és néhány társa, az első tánc kutató nemzedék semmi mást nem végzett volna el, mint ezt a gyűjtőmunkát, ha csak azt köszönhetnének neki, hogy a következő generációnak átadja feldolgozásra a megmentett hagyományt, akkor is óriási volna a teljesítmény.

De az ennél sokkal nagyobb. Hiszen még a gyűjtésben is következett további lépés, ahogy a népzeneben látták maguk előtt a példát: el kellett menni a szomszéd népekhez is. Ebben a munkában már szinte egyedül volt, de a bartóki fanatizmus őt is segítette abban, hogy a mező-ségi és más erdélyi románoktól a szlovákokig és a Tatra északi, eldugott völgyeiben élő gorálokig járja a falvakat, és tanulmányozza táncikat. Sőt, a Kárpátokon túli morvákhoz, bolgárokhöz is eljutott; ha nem volt lehetősége gyűjtőútra, akkor tánc- és dalfesztiválokon és más ünnepi alkalmakon szerzett alkalmat magának, hogy működtesse a mindig kéznél levő felvevőgépet, vagy ami annál is fontosabb, szakavatott tudós megfigyelőkészségét. És ő is tudott, mint Bartók, baráti kapcsolatokat teremteni a szomszéd országok kutatóival, hogy megismerhesse azok gyűjteményeit is, s a hatalmas anyagismeret nyomán megszületett a Kárpát-medence, illetve Kelet-Európa összehasonlító tánc folklorja.

De nem állt meg Kelet-Európában sem. Tánc kutatóink az első lépések megtételekor már tisztában voltak vele, hogy történeti és európai összehasonlítás nélkül nem érhetnek el igazi

eredményt. A magyar tánc történeti forrásanyagot, adatokat, képeket, leírásokat már a kutatás kezdetén összegyűjtötték. S összeszedték mindazt, amit az európai táncról írtak akár leíró folklor munkákban, akár forrásközlésekben, vagy ami régmúlt korok följegyzéseiben maradt fenn, vagy új, összefoglaló áttekintésekben volt elérhető. Így tudott Martin a leánykörtáncról szóló munkájában olyan európai áttekintést végezni a Feröer-szigetek élő tánc hagyományaitól francia, német, angol, olasz történeti adatokon keresztül balkáni kólók gyakorlatáig, amiből megállapíthatta, hogy lányaink körtánca, különösen a sárköziek karikázója, lépője a középkori, közös európai, énekre járt körtánc maradványa.

És mikor lehetősége nyílt távolabbi tájakra is eljutni, Etiópia népeinek táncait tanulmányozni, az ugyanúgy kitágította ismeretei körét, és segítette a magyar anyagot általános emberi keretekben megítélni, mint ahogy Bartókot is segítette az arabok közt végzett gyűjtőmunka.

De legkedvesebb témája talán mégis egy európai előzmény nélkül álló, kelet-európai utóéletében annál inkább folytatódó magyar tánc típus volt: a szülő férfitánc, a kalotaszegi, mező-ségi legényes, a Küküllő vidéki pontozó. Méltán vonzotta benne a variálásnak állandóan burjánzó gazdagsága — egyetlen, kitűnő kalotaszegi táncosának használatában több száz motívumot tudott kielemezni —, ahol az alkotásnak ez a hallatlan fantáziagazdagsága ugyanakkor a formai fegyelem vaskeretébe van zárva, ahogy a táncosoknak ki kell tenniük a dallamversszak felénél és végén a kötelező zárásokat, a „pontokat”. Erről szóló munkája már csak az utolsó tollvonásokat várta, hogy megjelenjék és gazdagítsa tánc művészetünket, — most már talán örökre hiába.

Ebből a gazdag életműből arra is jutott, hogy a rokon tudománynak, az indulásnál példaképül szolgáló népzene kutatásnak is visszaadjon legalább annyit, amennyit tőle kapott. 16—17. századi zenei forrásaink proporciós gyakorlatának, az egymást követő páros és páratlan ütemű formának, vagyis a reneszánsz és barokk tánc gyakorlat e köz-európai ritmussajátosságának meglétét ismét a cigányok botlóiában találta meg, és mutatta ki ennek nyomán népzene kben észre nem vett jelenségekben. Ritmusvariánsaink értelmezéséhez ezzel nagyszerű katalauzt adott kezünkbe. S erdélyi, gyimesi gyűjtéseinek nagy jelentőségű fölfedezései közt sem utolsó a bolgár-ritmus jellegű aszimmetrikus ritmusok fölfedezése a hangszerezés tánc zenében és kísérőritmusokban. Amiről egyszersmind ki tudta mutatni balkáni, főleg román anyag ismerete alapján, hogy más, mint amazoké, tehát közmagyar hagyomány maradványa. S ha még hozzá vesszük minden gyűjtőútján következetesen megvalósított népdalgyűjtését, valamint azt a rengeteg tánc zenéi lejegyzését, amiben különösen jelentősek a vajt fület igénylő 9/16, 11/16-os kísérőritmusok megörökítése, akkor látjuk Martint a tánc folkloristán túli, népzene kutatói jelentőségében.

Minden nagy művész egy nagy mesterember is. Bizvást elmondhatjuk ugyanezt a nagy tudósokról is. Érdeklődése tárgyának, anyagának szeretete nélkül nem lehet senki tudós, s ez azt jelenti, hogy az anyag technikai problémáinak, kezelésének, rendbentartásának elemi feladatait is vállalja. Martint ez az anyagához fűző kapcsolat szinte rabszolgává tette. Rendezni, óvni, használhatóvá tenni — egész életén át fő feladatának tartotta. Az élet őt sosem kényeztette el, de amit ezért a szívéhez nőtt anyagért vállalt, az már az önfeláldozásnak is valami szélső határa. Egykori munkahelyét új szellemben átszervezték, s ekkor neki csak fél állást engedélyeztek. Ami természetesen a nyomorúságot jelentette. Akkor lehetőség nyílt volna, hogy a Néprajzi Múzeumhoz átkerüljön teljes fizetéssel. De ott kellett volna hagynia gondozás nélkül a féltett kincset, a magyar néptánc anyagát. Martin nem fogadta el a rendes megélhetést, és maradt anyaga mellett. Mindaddig, amíg az az átszervezés olyan formát nem öltött, hogy Martinnak fél óra alatt kellett elhagynia az épületet, és a kapuban megmotozták.

Milyen jellemző: sohasem beszélt erről. Halála előtt néhány nappal, amikor több óras beszélgetésben megáradt benne az emlék és a mondanivaló, akkor hallottam tőle elszörnyedve ezt a történetet. Ekkor Kodály vette magához, és nyújtott neki biztos kereteket a nyugodt munkához. Nem jól mondtam. A megfeszített munkához. Sokáig teljesen egyedül gondozta a néptánc film-, leírás-, adat- és fényképparchívumát. Később is egyedül a tánc leírásban kapott

Elhangzott Martin György temetésén.

segítséget, az egyre hatalmasabb anyag nyomasztó napszámosmunkáit is neki kellett végeznie tudományos munkái nem kis kárára. Pedig nemcsak a tudomány számára végzett napszámosmunkát. A táncutatók egy nemzedékének munkája nyomán nemcsak új tudomány született: egy mozgalom is kiterjedélyesedett. Egy mozgalom, amely egyre több eredeti anyagot kívánt. És kapott. Martinnak még a rendszeres kölcsönzés-tájékoztató napszámosmunkáját is vállalnia kellett. És születtek kompozíciók, sikerek, megjelentek tánczenei hanglemezek, — mindenhez Martin szolgáltatva az anyagot. Gyűjtötte, tanácsolta, kézbe adta — de neki magának még egy tánczenei lemeze sem jelent meg. Más vonatkozásban is ugyanilyen volt a sorsa. Összefoglaló munkája, a Magyar Táncstípusok és Táncdialektusok, amiben szűk keretek közt ugyan, de összefoglalhatta a magyar táncutatók eredményeit, gépelt-sokszorosított formában látott napvilágot. Egyetlen olyan önálló munkája, amely méltó köntösben került a közönség kezébe, a leánykörtáncokról szóló tizenkét évig hevert kéziratban, amíg végre megérte a nyomdai megvalósítást.

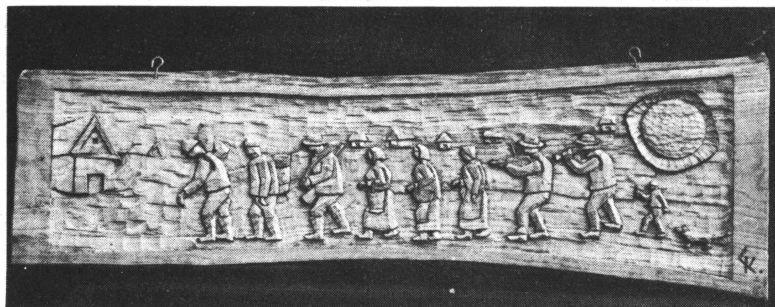
De most mintha valami elkezdődött volna. Munkahelyén is magasabb feladatra, magasabb beosztásra akarták megnyerni. Tudományos minősítésében is a magasabb fokozatot, a rég megérdemelt doktorit az illetékes tudományos testület egyhangúlag szinte rá akarta kényszeríteni, új mű nélkül is, az eddigi teljesítmény elismerése formájában.

És ekkor fogytak el erejének tartalékai. Ekkor mondta fel a szolgálatot a test, amit ő oly pazarlóan használt ki szelleme szolgálatára. Pedig azt hittük, munkabírása, munkaereje emberfölötti. S most látjuk, hogy az az erő nagyon is emberi volt, csak igénybevétele volt emberfeletti. És mintha szerénysége, ami még tudásánál is nagyobb volt, nem bírta volna el, hogy elismerést kapjon azért, amit ő lelkesedésből csinált. Mintha ragaszkodott volna hozzá, hogy élete úgy záruljon, ahogy egészében lefolyt: szerény visszavonultságban és megfeszített munkában.

De ne ezzel a sötét képpel búcsúzzunk el Tőled. Végre is egy csodálatosan eredményes, gazdag élet volt a Tiéd, még így félbeszakadtan is. És aki igazi tudós, mint amilyen Te voltál, annak az eredmények, a felrajzolódó távlatok, a megoldódó problémák jelentik a boldogságot. Márpedig Neked akkor igen nagy boldogságban volt részed. Táncutatómunkánk közepkori maradványai, reneszánsz elemei, a verbunk és csárdás egymást föl váltó divata, az erdélyi legényes kivirágzása, minden táncunk kelet-európai és nyugati kapcsolatai tisztán állanak előttünk. A táncutató felnőtt a népzeneutató mellé, legfőbb kérdései, akárcsak a népzeneé is, megkapták a megnyugtató választ. Mit számít emellett, hogy fáradtál, hogy pazaroltad erődet, hogy elfogytál a munkában?

Nekünk, két tudományozó és két művészi mozgalom híveinek és munkásainak úgy maradsz meg emlékezetünkben, mint egyike a legnagyobbaknak, akit szeretünk, mert sokat kapunk tőle. S azért, kedves Tinka, amit életedben nem ismertél, azt találd meg most már végre sírod mélyén: nyugodjál békében.

VARGYAS LAJOS

P. F. rajkrónikás feljegyzéseiből

*A Peti tegnap hazudott.
Pedig az apja élmunkás,
kétszázhusz százalékra
teljesíti a tervet,
és az anyukája is
kiváló dolgozó
a szövőgyárban
és gumiharisnyója is van.
A Petit mégis fel kellett
írni a szégyentáblára,
mert azt mondta, hogy
a harmadik testvérét egy
Ratkó Anna nevű gólya hozza.
Tudhatná már a Peti, hogy
a gólyák nem hoznak gyereket,
és nincsen is nevük.
És ezért volt, hogy
az Oroszlán órs
Kovács pajtást leváltotta
a rendkívüli röpgyűlésen,
mert hazudós úttörő nem
lehet tisztaságfelelős.
Most szégyenkezhettek
a Peti szülei!*

Atlantisz

*Ludak suhognak, hallom őket —
utat tévesztett vadludak;
lebegnek a nem múltó éjszakában,
Atlantisz őszében köröznék;
látják a holdsivár mezőket,
némán léptető négy túlélőt —
látják ama János lovasait;
ludak suhognak, nézem őket:
a kataklizma hieroglifái,
nem madarak már: csak jelek.
És látom őket. Riassz föl hát,
jöjj közelébb, hogy megérintselek!*